

Irak ve İran'ı Akdeniz ve Karadeniz'e bağlayan yolların kavşağında kurulan Diyarbakır, milâttan önce 2300'den beri önemli bir yerleşim merkezidir. Diyarbakır'ın bu kritik konumu insanlık tarihi boyunca Diyarbakır'ı çok önemli kılmış ve her zaman dikkatleri üzerine çekmiştir. Bereketli toprakları ve tarihi yolların kavşak noktası olması hasebiyle, imparatorlukların mücadele sahası olmuştur. Diyarbakır, dünyada benzeri çok az bulunan kitabeleri, kabartma resim ve simgelerle süslü muazzam surları, çeşitli anıtlarıyla bir “Müze Şehir” özelliği taşımaktadır. Tarihin, sanatın, kültürün insanla kucaklaştığı, kadim halkların hatırası ve insanlığa emaneti olan şehirdir Diyarbakır. İnsanlık tarihi kadar kadim bir kent olan Diyarbakır, insanoğlunun ilk izlerinin bulunduğu, üretimin ve yerleşik hayatın başladığı müstesna yerlerden birisidir. Mezopotamya'nın bereketli topraklarının bağrında, Dicle'nin cömert sularıyla düşlerin yeşerdiği Diyarbakır, insanlığın ortak mirası, düşlerin ve tasavvurların taşlara nakşedildiği abidevi şehir özelliği taşımaktadır. Kültürlerin, medeniyetlerin, inançların kısacası insana dair her şeyin bileşkesi olan Diyarbakır'ı hangi kelimelerle ifade edersek edelim bu kadim şehir, söylenmek istenenden daha öte bir anlamı ifade eden bir kenttir.

ISBN: 978-975-6089-81-1

2

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE DİYARBAKIR

TANZİMAT'TAN GÜNÜMÜZE DİYARBAKIR

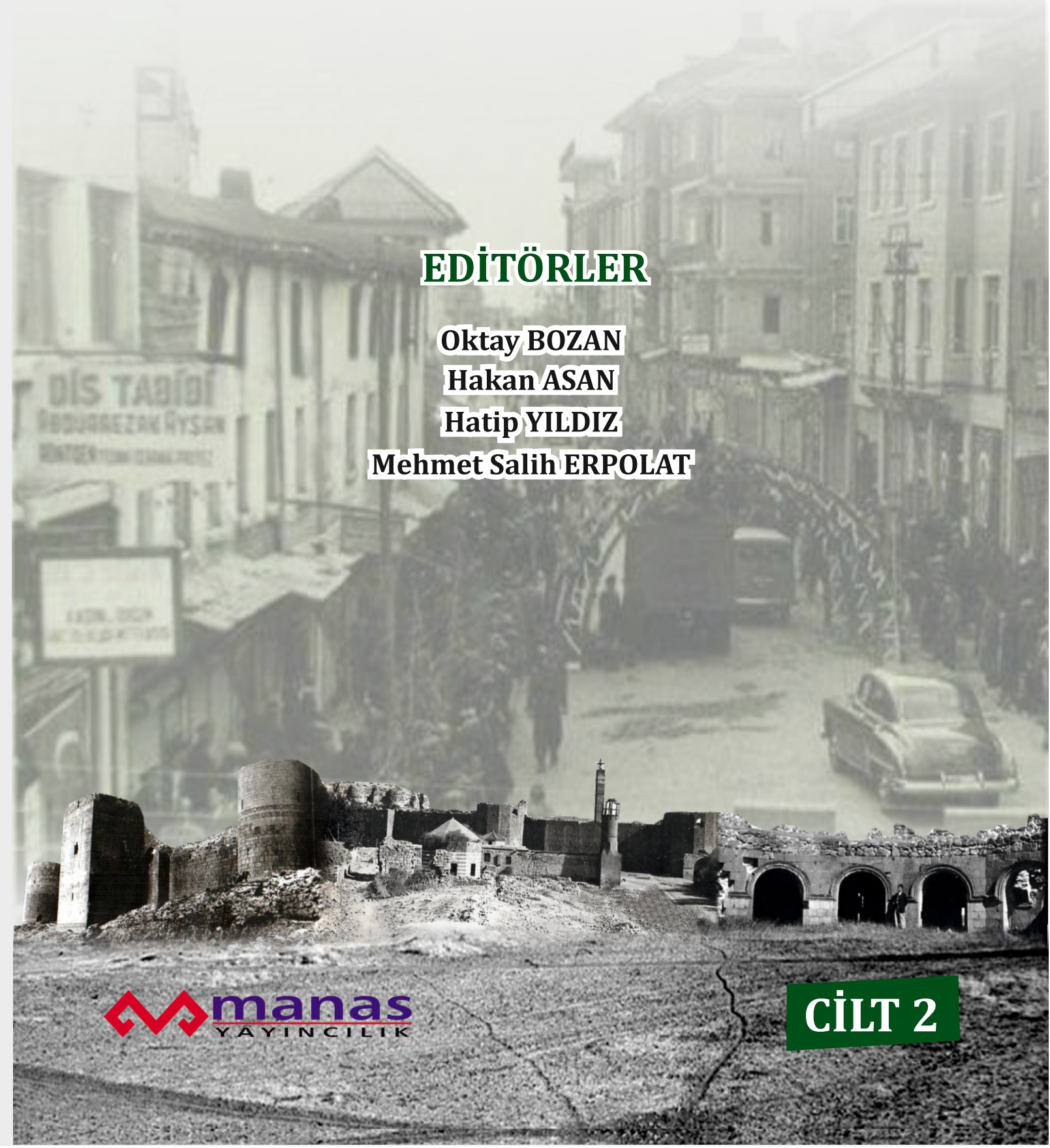
EDİTÖRLER

OktaY BOZAN

Hakan ASAN

Hatip YILDIZ

Mehmet Salih ERPOLAT

 manas
YAYINCILIK

CİLT 2

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA KÜRT AŞİRETLERİ VE İNGİLİZ YARBAY T. R. HAMUSELL'İN “KÜRTLER” ADLI RAPORU

Mustafa TURAN*

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı devam ederken 1916 yılında, Osmanlı Devleti'nin doğu sınır güvenliğini sağlamak, Rusların 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında olduğu gibi bölgede ilerlemelerine engel olmak için Kürtlerden askeri bir alay teşkil edilmiştir. Alay, Ali Rıza Bey, Drei (İdris) Bey Komutanlıklarında ve Bitlis bölgesinde olmak üzere 3 ayrı grup şeklinde tertip edilmiştir. Ali Rıza Bey'in bölüğü; İbrahim Bey'in birliği ve Lice birliği, Simpsor'da Baba Bey'in birliği, Halid Bey'in birliği ve Şeyh Şerif'in birliği olmak üzere 5 birlik şeklinde tertip edilmiştir. Bitlis bölgesinde Musa Bey ve Ali Bey'in Kürtleri, Drei Bey'in bölgesinde ise Kürtlerden ve Araplardan oluşan birlik tertip edilmiştir. Her birliğin asker sayısı 100 ile 150 kişi arasında değişmiştir. Bölgedeki önemli Kürt reislerin komutanlık yaptığı birliklerde, askerlerin eğitimini sağlamak için eğitmenler görevlendirilmiş, askerler Lice'de mavzer ve diğer tüfeklerle talim yapmış, 3 ay eğitim görmüşlerdir.

3 birliğin dışında Tahir Bey'in komutanlığında Talori bölgesinde Biçar'da da birlik tertip edilmiştir. Dersim Bölgesindeki tüm Kürt Beyleri Leinal Ağa, Monzur Ağa, Seydan Rıza, Idare, Mahmud Ağa, Gaugo Zadeh, Salman Ağa ve Erzincan'dan gelen beyler, Ali Sheir Bey ile Ali Ağa Ruslara karşı mücadele vermişlerdir.

Çalışmamızda sınır güvenliğini sağlamak amacıyla Kürt aşiret reisleri komutanlığında oluşturulan birlikler ve Rusya'ya karşı, yapılması muhtemel saldırı planları, haritaları Yarbey Hamusell tarafından hazırlanan rapor doğrultusunda değerlendirilecektir. Çalışmamızda kullandığımız “Kurds/Kürtler” adlı rapor İngiliz Milli Arşivlerinin (The National Archives) War Office (W.O.) biriminden elde edilmiştir. Rapor 2 Mayıs tarihli bir raporun İngiliz Yarbey T. R. Hamusell tarafından Ağustos 1917 yılında yeniden değerlendirilmesiyle elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1. Dünya Savaşı, Kürtler, Aşiret, Aşiret Reisleri, Alay.

KURDISH TRIBES IN THE WORLD WAR I AND THE REPORT OF THE BRITISH LIEUTENANT-COLONEL T. R. HAMUSELL "KURDS"

ABSTRACT

During the World War I in 1916, a military regiment was formed from the Kurds in order to ensure the eastern border security of the Ottoman State and to prevent the progress of the Russians in there gion like Russo-Turkish War (1877-78). Regiment, Ali Riza Beg, Drei Beg Commandand Bitlis region in the form of thre eseparate groups have been arranged. Ali Riza Beg's group: Ibrahim Beg's union, Lice union, Baba Beg's union at Simpsor, Halid Beg's union, Sheikh Sharif' sunion. The Kurds of Musa Begand Ali Beg in the Bitlis area and the Kurds and Arabs in the Drei (İdris) Beg's division have been organized. There giments consisted of three company battalions with a company strength of from 100 to 150 men. The

* Prof. Dr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: mturan@gazi.edu.tr

commanders are in fluent Kurds and there was one officer in every group as an instructor. There giment under went 3 month straining at Lijje. The men were armed with mauser and other rifles.

In addition to the 3 unions, a Kurdish militia group under Tahir beg was being formed in Petchara in area of Talori. All the begs of the Dersim Kurds together Leinal Agha, Monzur Agha, Seydan Rıza, Idare, Mahmud Agha, Gaugo Zadeh, Salman Agha and the Begs who fled from Erzingan- Ali Sheir Beg and Ali Agha- struggle against the Russians.

In order to ensure border security in our work, possible attack plans against the troops formed by the command of Kurdish Begs and Russia will be evaluated in the direction of the report prepared by Lieutenant-Colonel Hamusell.

The report "Kurds" we used in our work was obtained from the The National Archive War Office. The report was obtained by a re-evaluation of the report of May 2, 1917, by British Lieutenant Colonel T. R. Hamusell.

Keywords: World War I, Kurds, Tribe, Tribal Leaders, Regiment.

I. Dünya Savaşı'nda Kürt Aşiretleri ve İngiliz Yarbay T. R. Hamusell'in “KÜRTLER” Adlı Raporu

Birinci Dünya Savaşı arifesindeki siyasi gelişmeler, dünyada çıkarları çatışan emperyalist devletlerin, son derece zayıf ve kendini korumaktan aciz bir duruma düşmüş olan Osmanlı Devleti'ni paylaşmaya girişeceklerini gösteriyordu.

Muhtemel bir dünya savaşında en fazla payı almak isteyen Rusya, bir yandan Boğazlardan sıcak denizlere çıkmayı düşünürken, bir yandan da Kafkaslardan İskenderun'a kadar nüfuzunu artırmak amacıyla doğu vilâyetlerinde yaşayan Ermenilerin hamiliğine çalışıyordu. Rusya'nın yürüttüğü politikalar ise özellikle Osmanlı mirası üzerinde menfaatleri ve hesapları olan diğer emperyalist devletleri rahatsız ediyordu.

Osmanlı Devleti'ni tamamen gözden çıkarmış ve Dünya savaşında aktif rol oynayacak olan devletlerin başında gelen İngiltere, denizaşırı yerleri ele geçirerek denizlerdeki hâkimiyetini güçlendirip dünyada birinci derecede söz sahibi bir devlet haline gelmişti. Osmanlı'nın tasfiyesi halinde sadece Osmanlı coğrafyası üzerinde değil bütün dünyada daha da güçleneceğini hesaplayan İngiltere'den sonra Fransa¹ da Türk toprakları üzerinde emperyalist rakip olarak yerini alacaktı.

1 1871-1900 yılları arasında mevcut sömürge topraklarına 3,5 milyon mil kare genişliğinde yeni topraklar eklemiş olan Fransa şüphesiz İngiltere'den sonra en büyük denizaşırı bir imparatorluğa sahipti. Bkz. Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar*, (Çeviren: Birtane Karanakçı), Türkiye İş Bankası yayını, Ankara, 1996, s. 256.

1911 yılında Trablusgarp’a asker çıkarma cüretinde bulunan İtalya, 1912 yılında Trablusgarp ve Oniki Ada’yı ele geçirmeyi başarmıştı. Trablusgarp tecrübesinden sonra Anadolu sahillerine hırsla bakan İtalya’nın da yöneleceği coğrafyanın Osmanlı toprakları olacağı anlaşıyordu.

O günkü güç dengelerine bakılırsa kısa bir zaman zarfında Osmanlı mirasından fiilen bir şey elde edebilmesi mümkün gözükme de Almanya, Osmanlı Devleti’nin İngiltere, Fransa ve Rusya arasında paylaşılmasına kayıtsız kalmak istemeyecek ve Almanya’nın İstanbul’daki Büyükelçisi Wangenhaim’in ifadesiyle Almanya da “ateşten kestaneleri çıkarmak isteyecektir.”

Osmanlı mirasından pay almak isteyen bu devletler, çıkarları, güçleri ve politikaları istikametinde ittifaklar oluşturmaya ve muhtemel paylaşım planları yapmaya çoktan başlamışlardı. Almanya’nın Osmanlı Devleti ile ilişkilerinden ve nüfuzundan tedirgin olan İngiltere, Fransa ve Rusya 20. Yüzyılın hemen başlarında ayrı ayrı ittifaklar oluşturdular².

Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Avrupa’nın büyük devletlerinin oluşturdıkları ittifaklar genişlemiş ve iki blok çıkmıştır. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya Üçlü İttifakı; İngiltere, Fransa ve Rusya Üçlü İtilâf’ı oluşturmuşlardır. Daha sonra İtalya’nın Üçlü İtilaf’a geçmesi, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti’nin de İttifak bloğu safında savaşa katılmasıyla nihai güç dengesi kurulmuştur.

19. yüzyılın başlarından itibaren Batılı emperyalist devletlerin Osmanlı topraklarının parçalanması ve paylaşılması yönünde takip ettikleri politikalara baktığımızda bir yandan güç dengeleri oluşturulurken bir yandan da Osmanlı coğrafyasında yaşayan tebaanın kimlikleri üzerinden hareket edildiğini görmekteyiz. Zaten Fransız İhtilali’nden sonra halkların kimlikleri sorgulanmaya başlanmıştı. Fransız İnkılabı ile yayılan fikriyatın tesiriyle Osmanlı Devleti’nde yaşayan gayr-ı Müslim ve gayr-ı Türk unsurların etnik kimlik bilinciyle hareket edeceklerini ve böylece Osmanlı millet sisteminin ve toplum yapısında mevcut imtiazın dağılacağı görüşünden hareketle “himaye” politikalarının kabul gördüğü bir dönem başlamıştır. Batılı devletlerin Osmanlı millet sisteminin çözülmesine yol açacak politikalarına karşı Osmanlı idaresinin yapabileceği pek bir şey olmadığı gibi vuku bulacak olayların yol açacağı sıkıntıları bertaraf edebilecek imkân ve kabiliyetten de mahrumdur. Gerçekten de Fransız ihtilalinden

2 Fransa ile Rusya, 1904 yılında üzerinde menfaatlerinin çatıştığı Fas ve Mısır konusunda bir anlaşma (EntenteCordiale) yaptıkları gibi 1907 yılında gerçekleşen İngiliz-Rus ittifakı ile de taraflar İran ve Afganistan üzerindeki nüfuz alanı paylaşımı üzerinde anlaşmışlardır. Bkz. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1789-1914)*, Ankara, 1997, s. 441 vd.

mülhem milliyetçilik fikriyatının Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayr-ı Müslim ve gayr-ı Türk unsurlar üzerinde siyaseten etkili hale getirilmesi sayesinde Osmanlı toplum yapısındaki çözülme hızlandırılmış ve meşru gerekçelerle Osmanlı Devleti yavaş yavaş yıkılmış olacaktır. Bu politika Osmanlı Devleti üzerinde hedefleri bulunan hemen her devletin benimsediği ve takip ettiği bir politika olmuştur. Bu politikalar sebebiyle Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasında yüz yıl boyunca uğraştığı mesele isyanlar ve isyanların yol açtığı problemler olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin idari ve siyasi zaafalarının da gayr-ı Müslim ve gayr-ı Türk unsurları ayrılmaya sevk eden başka bir gerekçe olduğu söylenmelidir. Bununla birlikte Fransız Devrimi'nden sonra milliyetçilik ideolojisinin etkisiyle muhtelif toplulukların bağımsızlık istekleri ve bu yolda yürüttükleri faaliyetler, emperyalist devletlerin Osmanlı Devleti bünyesindeki azınlık unsurları, tahrik ve teşvik etmek suretiyle kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmak amacı taşıyan faaliyetlerinden ayrı ele alınamaz. Zira azınlık unsurlarla ilgili bir mesele bu devletlere, Osmanlı Devleti'ne siyasi/meşru müdahale için gerekli imkânı veriyordu. Bunun yanı sıra zaaflarına rağmen Osmanlı idari ve toplumsal yapısının mükemmel olduğu anlayışının, Batılı devletlerin etnik kimlikler üzerinden yürüttükleri politikaları kavramakta devletin bir açmazı olduğunun da belirtilmesi lazımdır. Çünkü Osmanlılar 19. yüzyılın son dönemlerine kadar etnik bir siyasete sahip olmamışlardır. Osmanlı millet sistemi dini kimliği esas alırken kültür farklılıklarıyla özel kimlik ve etnik değişim herhangi bir otorite tarafından denetlenmeksizin tabii akışı içinde devam etmiştir³.

Fransa'da "insan haklarının" ilânlarından sonra yayılan milliyetçilik akımları, Osmanlı Devleti'ndeki gayr-ı Müslim unsuru da etkilemiştir. Osmanlı ekonomisinde önemli bir üstünlüğe sahip olan gayr-ı Müslimler bağımsızlık isteğiyle ayaklanmaya başlamışlardır. Büyük devletler, bu durumu kendi çıkarları için kullanmakta gecikmemişler, gayr-ı Müslim tebaayı kendi himayelerine almak suretiyle Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmek amacıyla zimmiler lehine reformlar yapılmasını istemeye başlamışlardır. Osmanlı devlet adamları meseleyi salt eşitlik kavramıyla halledebileceklerini ve böylece büyük devletlerin baskılarının sona ereceğini

³ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (Çev. Recep Boztemur), İmge yayını, Ankara, 2004, s. 17; Selahi Sonyel, Batılı güçler tarafından telaffuz edilmese de Osmanlı Devleti'ndeki azınlıkların Müslüman tebaadan daha iyi bir durumda olduklarını, en azından sayısız savaşta Müslümanlar gibi kendi hayatlarını imparatorluğu müdafaa eden askerler olarak feda etmek zorunda kalmadıklarını belirtir. Selahi Sonyel R., "Hristiyan Azınlıkları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemi", *Osmanlı*, C. II, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 1999, s. 142-143.

düşünmüşlerdir. Aslında mesele, Batılı devletlerin gösterdikleri gibi, bir İslâm devletinde yaşayan gayr-ı Müslimlerin haklarını korumak olmayıp, büyük devletlerin siyasi çıkarlarının gerçekleştirilebilmesiydi. Bu amaçla Osmanlı Devleti'ne sürekli yapılan baskılarla gayr-ı Müslimlerin hukuki statüleri, devletin en büyük iç ve dış meselesi haline gelmiştir⁴.

Bu gelişmeler göstermektedir ki, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti yabancı devletlerin siyasi müdahalelerine açık bir hale gelmiştir. Özellikle Berlin Antlaşması'ndan (1878) sonra Emperyalist güçlerin Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayr-ı Müslim tebaanın hamileri durumuna gelmeleri, bu unsurların haklarını koruma iddia ve bahanesi ile yaptıkları müdahaleler gittikçe artacak ve devleti yıkılmaya götürecek bir dizi olaya zemin hazırlayacaktır.

Batılı devletler, Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmek yolunda elde ettikleri tavizleri çok iyi kullanmışlar, gerek Balkanlardaki, gerekse Anadolu'daki gayr-ı Müslim unsurları devlet aleyhinde mütemadiyen tahrik etmişlerdir. Batılı devletlerin menfaatleri ve emperyal emelleri ile gayr-ı Türk unsurların emelleri birleşince mesele, Osmanlı Devleti'ndeki gayr-ı Türk unsurların çoğunluğu temsil ettikleri yerlerde bağımsızlıklarını kazanmaları şeklindeki genel tarihi süreç olmaktan çıkmış ve Türk varlığının sistemli imhasına dönüşmüştür.

19. yüzyılın başlarına kadar cereyan eden gelişmeler göstermiştir ki, Osmanlı coğrafyası üzerinde herhangi bir mevkiin bir devletin kontrolüne girmesi, büyük güçleri karşı karşıya getirebilirdi. Bununla birlikte büyük devletler, Osmanlı coğrafyası üzerindeki emellerinden vaz geçmeyecekler, doğrudan paylaşım olamayacağına göre “de facto” durumlar yaratmak suretiyle Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılmasına matuf politikalar takip edeceklerdir.

Burada özellikle İngiltere'nin yürüttüğü politikanın Osmanlı Devleti'nin mukadderatı üzerinde müessir olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Rum ve Ermeni isyanlarındaki –isyanlar sırasında ve sonrasında- rolü ve politikalarına bakılırsa İngiltere'nin gerek Balkanlarda gerekse Anadolu'da yaşayan gayr-ı Müslim unsurların isyanları üzerinden politikalar takip ettiği ve Osmanlı Devleti üzerinde ciddi bir baskı kurduğu anlaşılmaktadır.

4 Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu, (1839-1914)*, TTK yay., Ankara, 1989, s. 2 vd.

20. yüzyılın başlarında Avrupa halklarının dünya olaylarında hâkim bir rol oynamayı sürdüreceklerine inanan Winston Churchill gibi pek çok kimse Batı'nın tarihi misyonunun dünyanın diğer halklarının politik kaderlerini çizmek olduğunu ve sonunda bunu tamamlayacağını düşünüyordu. Osmanlı ülkesi, kültürel ve politik olarak Avrupa örneğine göre yeniden biçimlendirilmemiş bölgeler arasındaydı⁵. Bu anlayış ile yürütülen politikalar Osmanlı Devleti'ni Avrupa topraklarından tasfiye edilmesine yol açacak ve tekrar toparlanmasına da zaman bırakmayacaktır.

Ekim 1822'de Verona Kongresi'nde bir araya gelen İngiltere ile Avusturya, 1821 yılında Mora'da çıkan Yunan isyanı konusunda Rum meselesinin Osmanlı Devleti'nin iç işlerinden olduğu ve diğer devletlerin müdahale yetkileri olmadığına karar vermişlerdi. Alınan bu karara rağmen Mora isyanı Osmanlı Devleti'nin bir iç meselesi olarak kalmamış, Avusturya dışındaki devletler müdahaleden geri durmamışlardır. Bu aşamada İngiltere'nin de aktif olarak Rum isyanı ile ilgilenmeye başladığını görüyoruz. Zira İngiltere'nin Mora'daki gelişmelere sessiz kalması Rusya'nın Rumlar üzerinde etkin olması ve Doğu Akdeniz'e açılması demekti. Bu durumda İngiltere Rum davasına destek vermeli ve kurulacak olan devlet kendini Rusya yerine İngiltere'ye karşı borçlu hissetmeliydi. Bu anlayışla hareket eden İngiltere artık açıktan Yunan isyanına destek vermeye başlamıştır. Artık İngiliz devlet erkânına göre: *“Yunanlıların lehine müdahaleye girişmek uluslararası yasaları çiğnemek değil, aksine ahlâki bir ödevdir.”*⁶

1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi⁷ ile Osmanlı Devleti, Ermeni bulunan vilayetlerde ıslahat yapmayı, Ermenileri Kürt ve Çerkezlere karşı korumayı taahhüt etmiş ve yapacağı ıslahatları antlaşmayı imzalayan devletlere bildireceğini ve devletlerin de konuya müdahil olacağını kabul etmişti. Bu tarihten sonra İngiltere, Osmanlı Ermenileri lehine ıslahat yapılması meselesinin en önemli takipçisi olmuş ve bu yönde Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başlamıştır⁸. Esasen Berlin Antlaşması'ndan önce Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Ayastefanos

5 David Fromkin, *Barişa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?, 1914-1922*, (Çeviren: Mehmet Harmancı), Yeni Binyıl Yayınevi, İstanbul, 1989, s.10.

⁶StanleyLanePoole, *LordStratfordCanning'in Türkiye Hatıraları*, (Çev. Can Yücel), Ankara, 1999, s. 47.

⁷Berlin Antlaşması'nın 61. Maddesi: “Bab-ı Âli, ahalisi Ermeni bulunan eyalette ihtiyacat-ı mahalliyenin icab ettiği ıslahatı ertelemeksizin icra ve Ermenilerin Çerkez ve Kürtlere karşı huzur ve emniyetlerini temin etmeyi taahhüt eder. Ve ara sıra bu babda ittihaz olunacak tedabiri devletlere tebliğ edeceğinden imzacı devletler alınacak tedbirlerin icrasına nezaret eyleyeceklerdir. Bkz. *MuâhedâtMecmûası*, C. V, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008, s.139.

⁸Bilal Şimşir, *Osmanlı Ermenileri*. (2. Baskı). Bilgi yayınevi, Ankara, 2011, s. 32;

Antlaşması'nın 16. maddesinde⁹ yer alan hüküm ile Ermenilerin meskûn oldukları yerlerde ıslahat yapılması konusunda sadece Rusya söz konusu iken, Berlin Anlaşması ile antlaşmayı imzalayan tüm devletler meseleye müdahil olmuşlardır. Bu gelişme de Ermenilerin hamiliği konusunda İngiltere'nin daha etkili bir konuma geçtiğini göstermektedir¹⁰.

Osmanlı Devleti ise Ermenilerin meskûn oldukları yerlerde ıslahat yapılması konusundaki taleplerin gerçekte halisane olmadığı, Balkanlarda yapıldığı gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu Osmanlı ülkesinden koparmaya matuf talepler olduğu endişesiyle söz konusu taleplerin gerçekleşmesi hususunu ağırdan alırken bir yandan da dağılmanın önüne geçmek ve mevcut topraklarını muhafaza etmek amacıyla imkânları ölçüsünde bir takım tedbirler almaya çalışmıştır.

Bu arada ihtilalci Ermeniler tarafından 1887 yılında Cenevre'de Hınçak; 1890 yılında da Tiflis'te Taşnaksutyun cemiyetleri kurulmuştur. İngiliz, Fransız ve Rusların desteğiyle bağımsız Ermenistan'ı kurmayı hayal eden bu cemiyetlerin kurdukları silahlı çetelerin Doğu Anadolu'da giriştikleri eylemlerin (isyanlar ve katliamlar) masum taleplerin bir tezahürü olmadığını ve Batılı muhasım devletlerin bizatihi tahrik, teşvik ve himaye etmek suretiyle devleti parçalamayı hesap ettiklerini gören Sultan II Abdülhamit, bu cemiyetlerin politikalarını akim bırakmak amacıyla bölgede yaşayan ahaliden silahlı askeri birlikler kurma kararı almıştır. Böylece bölgede asayişin temini, Ermeni eşkıyasının tedip edilmesi, Rus işgaline karşı halkın direnmesi ve sınır emniyeti sağlanacak, tasavvur edilen Ermeni devletinin kurulması da engellenmiş olacaktı. Kısaca Doğu Anadolu Bölgesi'nin bütünlüğünün korunması gayesiyle 1891 yılında Hamidiye Alayları¹¹ kurulmuştur. Hamidiye Alaylarının kurulması konusunda hazırlanan nizamnameye bakılırsa alayların derme-çatma birlikler olmayıp görev alacak efradın yemin etmesinden, kıyafetine, maaşına, disiplin kurallarına kadar her hususun düşünüldüğü ve eldeki imkânlar ölçüsünde son derece intizamlı bir yapı oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

⁹Berlin, *Ayastefanos ve Kıbrıs Muahdenameleri*, Karabet Matbaası, 1324, s. 49.

¹⁰ Ermenilerin meskun oldukları yerlerde ıslahat yapılması ve İngiltere'nin teşebbüsleri konusunda geniş bilgi için bkz. Emel Demir Görür, *Vilâyet-i Sitte Islahatı (1878-1899)*, Basılmamış Doktora Tezi. G.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s. 37 vd.

¹¹ Hamidiye Alayları konusunda bkz. Bayram Kodaman, "Hamidiye Hafif Süvari Alayları (II. Abdülhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri)", *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, C. I., Kayseri, 2011, s. 341 vd.; Klein, Janet, *Hamidiye Alayları, İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, (Çev. Renan Akman), İletişim yayını, İstanbul, 2017; Vahdettin Ergin, "Hamidiye Süvari Alaylarının Kuruluşu", *Türkler ve Ermeniler, Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri*, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2018 (İNT).

Ayrıca 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Doğu Anadolu’da aşiretler arasındaki çatışmalar sebebiyle bölgede bozulan huzurun yeniden tesis edilmesi, birlik ve beraberlik ortamının sağlanması da gerekli görülmüştür. Bu amaçla bazı aşiret ağalarına hediyeler, silahlar ve aşiret askerlerinin eğitimi için subaylar gönderilmiştir. Bu teşebbüse inanan bazı aşiret ağaları Bitlis, Erzurum, Doğu Beyazıt ve Hınıs gibi muhtelif mahallere gönderilip aşiretlerin birleşmesi ve teşkilatlanması sağlamışlardır. Hamidiye Alaylarının teşkiliyle görevlendirilen IV. Ordu Kumandanı Müşir Zeki Paşa, karargâh merkezi olarak Erzincan’ı seçmiş ve 1896 yılına kadar Erzincan, Dersim, Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Van, Malazgirt, Urfa ve doğuda birçok şehirde süvari alayları kurulmuştur. Ağırlık Kürt aşiretleri olmakla birlikte bölgede yaşayan Türkmen aşiretlerinden de alaylar kurulmuştur. Gayr-ı nizami usullerin uygulandığı alay olarak kurulan Hamidiye alayları, Sultan II. Abdülhamit tahttan indirilince 1910 yılında İttihat ve Terakki Partisi tarafından Hafif Süvari Alayları olarak adlandırılan alayların adı “Aşiret Süvari Alayları” olarak değiştirmiştir.

İngiliz Yarbay T.R. HAMUSELL tarafından 2 Mayıs 1917 tarihli rapordan elde edilen bilgilerle hazırlandığı anlaşılan 23 Ağustos 1917 tarihli KÜRTLER başlığı taşıyan istihbarat raporundaki bilgilerden I. Dünya Harbi sırasında İngilizlerin, Doğu Anadolu bölgesine dair istihbari bilgilere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Tebliğimizin EK’inde tercümesi yer alan bu belgedeki¹² bilgileri burada tekrar etmeden belgedeki bilgilere istinaden bazı değerlendirmeler yapmanın daha uygun olacağını düşündük. Bu rapor esas alınarak bir belgenin üslup ve muhteva bakımından metodik ve tarih araştırmalarında kullanılabilirliği açısından yapmaya çalışacağımız değerlendirmelerin tarihi birçok bilginin çok yönlü olduğu ve muhakeme edilmesi gereğine matuf olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.

Söz konusu raporda bölgede oluşturulan Hamidiye alaylarının hangi aşiretlerinden oluştukları, aşiret isimleri, aşiret reislerinin isimleri ve hususiyetleri, alayların miktarları, teşkilat yapıları, bu alayların masraflarının nasıl karşılandığı, alaylardaki efradın eğitilmeleri, alayların bulundukları mevkiekin stratejik durumları hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Rapor son derece anlaşılır bir şekilde tasnif edilmiş ve elle çizildiği anlaşılan üç adet de harita eklenmiştir. Söz konusu birlikler Tertip-Oluşum, Teşekkül, Organizasyon-Kuruluş-Örgütlenme alt başlıklarıyla anlatıldıktan sonra Dersim Bölgesindeki

¹²Bu belgeyi temin ve tercüme eden Dr. Emel Demir Görür’e teşekkür ediyorum.

Operasyonlar hakkında bilgi verilmiştir. Raporun sonunda da bir paragraf halinde genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Raporda yer alan bilgilerden hareketle şunlar söylenebilir:

1- Rapor her şeyden önce I. Dünya Harbi sırasında doğu cephesine ait bilgileri ihtiva etmekte olup henüz Rusya’da Bolşevik İhtilali’nin olmadığı ve Rusya’nın savaştan çekilmediği bir tarihte İngiltere’nin Osmanlı-Rus sınırındaki gelişmeler hakkında bilgi toplamaktan geri kalmadığı ve muhtemelen bu bilgileri müttefiki Rusya ile paylaşmış olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu cephede Rusya’nın başarısı İngiltere’nin de başarısı olacaktır.

2- Rapor her ne kadar 1917 yılına ait ise de rapordan İngilizlerin Doğu Anadolu’yu gerek coğrafi bakımdan gerek beşeri-kültürel bakımdan çok iyi tanıdıkları anlaşılmaktadır. İngilizlerin bölgeye ait bilgileri kısa bir zamanda elde ettikleri bilgiler olmamalıdır. Daha önceki tarihlerde bölgede görev yapan İngiliz konsolosluklarının, İngiliz misyonerlerinin ve İngiliz Gizli Servisi’nin faaliyetleri çerçevesinde bölgeye dair pek çok bilgiye sahip oldukları bilinmektedir. Bu itibarla bölgeye dair bilgilerin temin edilmesi sürecinin çok daha önceden başladığı bilinmelidir. İngiltere’nin yakın çağın ortalarından itibaren takip ettiği Osmanlı ve Ortadoğu politikaları da bu hususu teyit eder. Bu itibarla Berlin Anlaşması ile Ermenilerin meskûn oldukları yerlerde ıslahat yapılması konusuna müdahil olan İngiltere’nin 1878’den 1917 yılına kadar geçen sürede Ermenilerin geleceği konusunda belirlemiş olduğu politikayı takip ettiği söylenebilir.

3- Çok iddialı olmakla birlikte İngiltere’nin Doğu Anadolu bölgesinin kontrolünü müttefiki Rusya’ya bırakmak istemediği, Rusya’nın bölgedeki hâkimiyetinin İngiltere’nin Ortadoğu’da çıkarlarına zarar verebileceği düşüncesiyle arzu etmediği de söylenebilir.

4- Kaynaklarda Hamidiye Alaylarının Sultan Abdülhamit’in tahtan indirilmesinden sonra 1910 yılında isminin Aşiret Süvari Alayları olarak değiştirmiş olduğu ifade edilmişse de ne zamana kadar devam ettiği konusunda sarıh bir bilgi verilmemektedir. Yarbay T.R. HAMUSELL’in bu raporunda açık olarak söz konusu aşiret alayları “Hamidiyeler” olarak adlandırılmakta ve bunların “...aslında Kürt Aşiret Liderlerinden oluşan Sultan Abdülhamid zamanında kurulan Kürt Askeri Süvarileri...” oldukları ifade edilmektedir. Raporun başka bir yerinde de “Şimdiki Sultanın zamanında (Sultan Mehmet Reşat) da Hamidiye askerleri devam etmektedirler.” ifadesinden anlaşılabacağı gibi Sultan II.

Abdülhamid zamanında kurulan Hamidiye alayları, I. Dünya Harbi'nin sonlarına kadar aktif olarak faaliyette bulunmuşlardır.

5-Bu rapordan Hamidiye Alaylarının sadece Kürt aşiretlerinden müteşekkil olmadığı anlaşılmakta ise de Kürt aşiretlerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Raporun bir yerinde Arap olduğu ifade edilen Dreismli aşiret reisinin isminde tereddüde düşüldüğü, bu ismin ne Kürt ne de Arap isimlerine benzemediği; isimde eksiklik olabileceği ya da İdris olabileceği ifade edilmektedir. Devamında yer alan ifadelerin (“Şüphesiz Arap ve Kürtlerden oluşan karma bir yerde iki ırkın birbirleriyle geçinmesi oldukça zor olurdu. Birlikte çalışmayacak iki ırk olan Arap ve Kürtlerin karma bir bölük olursa önemli bir askeri değeri olurdu. İdris Beyin parası tükenene kadar ne kadar kişinin bölüğe katılacağı konusu şüphelidir.”) İngilizlerin bölgedeki demografik yapıya ait bilgilere ne kadar vakıf olduklarını gösterdiği gibi muhtemel güç değerlendirmeleri yapabildiklerini de ortaya koymaktadır.

6-Bu rapordan İngilizlerin bölgenin coğrafi hususiyetlerini son derece iyi bildikleri anlaşılmaktadır. Hamidiye alaylarının bulundukları yerler hakkında verilen bilgiler de bu hususu teyit etmektedir. Mesela Lice oldukça sulak alanların ve bahçelerin olduğu küçük bir kazadır. Lice'nin Diyarbakır'ın kuzeydoğusunda yaklaşık 2 mil uzaklığında olduğu; Diyarbakır'dan Çapakçur aracılığıyla Göynük vadisine giderken ana yol güzergâhında ve muhabere hattı üzerinde bulunduğu ifade edilmektedir. Hakeza Çapakçur'un Murad suyu ile Göynük suyunun birleşme yerindeki tepelerin arasında yer alan küçük bir ova olduğu; ovanın en önemli yerinin Rus haritalarında Cholik olarak geçen CHEVELİK'in Göynük'teki operasyonlarda birliklerin ikmal merkezi olarak kullanılmakta olduğu; ova ve yakınındaki tepelerde birçok küçük Kürt aşiretinin bulunduğu ve bu aşiretlerin İbrahim Bey'in alayını oluşturduğu kaydedilmiştir. Hatta İbrahim Bey'in yerel tabur için mükemmel bir komutan olduğu; ovanın küçük bir köyü olan Takoran'da ikamet etmekte ve bölgede etkili bir eşkıya olarak ün salmış olduğu ifade edilmiştir.

7-Raporda aşiret alaylarının eğitimleri hakkında da ayrıntılı bilgiler dikkat çekmektedir. Bu aşiret alaylarına düzenli talim verilen eğitim merkezleri ile ne kadar süre eğitim verildiği belirtilmiştir. Rapora göre her alayda nüfuz sahibi-etkili Kürtler, komutanlar ve Askeri Akademi'de tam eğitim almış bir eğitmen varsa da verilen eğitim çok da yeterli görülmemektedir. Lice'de kurulan İbrahim Bey'in aşiret alayı hakkında bilgi verilirken 1916'nın sonunda Lice Bölgesi'nde yaşları 18 ve 45 arasında değişen, çoğunluğunu kaçak-firari Kürtlerin oluşturduğu, sayıları 100 ile 150 kişi arasında değişen

üç taburdan müteşekkil bir askeri alayın kurulduğu; bu alaydakilerin 3 ay mavzer ve diğer tüfeklerle eğitim gördükleri ifade edilmiştir. Hakeza Baba Bey ve Halit Bey'in Alaylarının çoğunluğunu Hınıs bölgesindeki Kürt kaçakların ve önceki Hamidiyelilerin oluşturduğu; hatta komutanların da eski Hamidiye Alaylarında görev yapanlardan oldukları ilave edilmiştir. Raporda bu bilgi verildikten sonra bir dizi kaçak Kürt ve mültecinin halk üzerinde terör estirmekte oldukları değerlendirilmesi yapılmıştır.

8- Raporun tamamı Diyarbakır ve civarına dair bilgilere münhasır değildir. Raporun başlığından da anlaşılacağı gibi özellikle Diyarbakır ve civarı ile Bitlis, Dersim (Tunceli) esas alınarak Rusya sınırına kadar Doğu Anadolu'da bulunan Kürt aşiretlerin mevcut durumları tespit edilmiştir. Böylece İngilizlerin, Osmanlı Devleti'nin Doğu Anadolu bölgesindeki aşiretler marifetiyle özellikle Rusya başta olmak üzere savaş halinde bulunduğu İtilaf Devletlerine karşı gücünü öğrenmek ve bu bilgilere istinaden politikalar yürüttükleri anlaşılmaktadır.

9-Raporun son paragrafında şu değerlendirme yapılmıştır:

“Açık bir şekilde görülmektedir ki epeyce Kürt kaçak bulunmaktadır ve bu Kürtlerin genel olarak Türklerin düzenli taburlarında Türkler için savaşmaya isteksiz olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda Kürtler, bilhassa Ruslardan nefret etmektedirler, Ruslara karşı kendi topraklarını savunmak için iyi savaşmaları beklenebilir. Türkler şimdi, bazı eğitimcilerle birlikte etkili Kürtlerin liderliği altında eski Hamidiye Alayları çizgisinde askeri taburlarda hizmet etmeleri amacıyla Kürtleri memnun etmek için çaba sarf etmektedir. Ancak Kürtler arasında Türkler için savaşmak gerçek bir istek değildir, bu tür birlikler güvenilir olamaz ve benim görüşüme göre eğer Ruslar ciddi bir avantaj elde etmeyi seçerlerse daha önceden olduğu gibi bölgedeki topraklar ellerine geçecektir.”

Bu değerlendirmeden kuruluşundan itibaren Hamidiye alaylarından rahatsız olan İngilizlerin sadece bölgenin coğrafi hususiyetlerini ve askeri güç unsurlarını tespit etmekle kalmayıp bölgede yaşayan Kürtlerin halet-i ruhiyelerini, duygu ve düşüncelerini de tanımayı ihmal etmedikleri anlaşılmaktadır. İngiltere'nin I. Dünya Harbi sırasında gördüğümüz bu özelliği, yürütecekleri politikalarda mutlak surette bilgiye dayandıklarını göstermesi bakımında önemli bir husustur. Esasen İngilizlerin yakınçağın hemen her döneminde olduğu gibi Milli Mücadele'de ve daha sonraki tarihlerde de yürütecekleri politikalarda her türlü bilgiyi elde etmek gayreti içinde oldukları ve bu bilgilerden hareketle güçlü bir politik kabiliyete sahip oldukları söylenmelidir. Yakınçağın başlarından

günümüze kadar özellikle etnisiteye dayalı politikaların bu kabiliyetin bir tezahürü olduğu göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

The National Archives (TNA), WO (War Office), 106/63, 23 Ağustos 1917.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1789-1914)*, Ankara, 1997.

Berlin, Ayastefanos ve Kıbrıs Muahedemeleri, Karabet Matbaası, 1324.

Bozkurt, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu, (1839-1914)*, TTK yay., Ankara, 1989.

Demir Görür, Emel, *Vilâyât-ı Sitte Islahatı (1878-1899)*, Basılmamış Doktora Tezi. G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.

Ergin, Vahdettin, “Hamidiye Süvari Alaylarının Kuruluşu”, *Türkler ve Ermeniler, Tarih Boyunca Türk Ermeni İlişkileri*, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2018.

Fromkin, David, *Barişa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?, 1914-1922*, (Çeviren: Mehmet Harmanlı), Yeni Binyıl Yayınevi, İstanbul, 1989.

Janet Klein, *Hamidiye Alayları, İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, (Çev. Renan Akman), İletişim yayını, İstanbul, 2017.

Karpat, Kemal H., *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, (Çev. Recep Boztemur), İmge yayını, Ankara, 2004.

Kennedy, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, 1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar*, (Çeviren: BirtaneKaranakçı), Türkiye İş Bankası yayını, Ankara, 1996.

Kodaman, Bayram, “Hamidiye Hafif Süvari Alayları (II. Abdülhamid ve Doğu Anadolu Aşiretleri)”, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, C. I., Kayseri, 2011.

MuâhedâtMecmûası, C. V, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2008.

Poole, StanleyLane, *LordStratfordCanning'in Türkiye Hatıraları*, (Çeviren: Can Yücel), Ankara, 1999.

Sonyel, Selahi R., “Hristiyan Azıklıkları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemi”, *Osmanlı*, C. II, Yeni Türkiye yayını, Ankara, 1999.

Şimşir, Bilal, *Osmanlı Ermenileri*. (2. Baskı). Bilgi yayınevi, Ankara, 2011.

EK:

KÜRTLER

Aşağıdaki bilgiler 2 Mayıs tarihli rapordan elde edilmiştir.

Tertip-Oluşum

Ali Rıza Bey'in grubu/bölüğü/takımı/güruhu: Almali Köyü'nün yanında Kara Alian'dan (?) Koniksin (Gunek Su?)¹³ nehrine uzanan bölgededir. Bölgede İbrahim Bey'in Alayı ve Lice Alayı olmak üzere iki Kürt Alayı vardır. Herarshab'danMassla-darass (?)'ın dağına Simspor'da Baba Bey'in ve Halid Bey'in Alayı ve Şeyh Şerif'in Alayı bulunmaktadır. Ali Rıza Bey'in tertibi 5 alaydan oluşmaktadır.

Bitlis Bölgesi: Bitlis Bölgesi hala Musa Bey ve Ali Bey vardır, bulunmaktadır.

Drei Bey'in Bölgesi: Onaylanmamış bir raporda zengin bir Arap olan Drei Bey'in Kürtlerden ve Araplardan oluşan yeni bir Arap bölgesinin ortaya çıktığı belirtildi ve bölgenin elde tutulması için masrafların çoğu ödenmiştir.

Tesekkül

1916'nın sonunda Lice Bölgesi'nde yaşları 18 ve 45 arasında değişen çoğunluğu kaçak-firari Kürtlerden oluşan bir askeri alay oluşturulmuştur. Her alayda nüfuz sahibi-etkili Kürtler komutanlar ve Askeri Akademide tam eğitim almış bir eğitmen vardır.

İbrahim Bey'in Alayı Çapakçur Kürtlerinden oluşmuştur. Baba Bey ve Halid Bey'in Alayı çoğunluğu Hınıs bölgesindeki Kürt kaçaklardan esas olarak önceki Hamidiyelerden hatta komutanlarda eski Hamidiyelerden oluşmuştur. Alay, Lice'de 3 ay eğitim görmüştür. Adamlar, Mavzer ve diğer tüfeklerle eğitilmişlerdir. Tahir Bey'in Başkanlığında Talori bölgesindeki Petchara (Biçar)'da bir Kürt Askeri Alay tertip edilmiştir.

Mahkûmların bu alayların oluşumu için kullanılmalarının nedeni aşağıda verilecektir. Biz dizi kaçak, Kürt ve mülteciler halk üzerinde terör estirmektedir. Hükümet bunları durdurmak için nüfuz sahibi Kürtlere, bu kaçaklardan oluşan Kürt Alayı'nın oluşumunu önerdi. Kardeşler ve akrabaların birlikte hizmet etmelerine izin verildi. Bir erkek kardeş alaydan ayrıldığında diğer erkek kardeş alayda yerini aldı. Bu alay 3 taburdan oluşmaktadır, her tabur 100 ile 150 kişi arasında değişmektedir.

¹³ Raporun orijinalinde parantez içinde Gunek Su yazılıp soru işareti bırakılmıştır. Gunek Su dedikleri yer Göynük Suyu'dur.

Öngörülen Aktif Düşmanlıklar- Proposed Active Hostilities

Dersim Kürtlerinin tüm beyleri ile Leinal Ağa, Monzur (Munzur/Manzur) Ağa, Seidon (Seydan) Rıza, Idare, Mahmud Ağa, GaugoZadeh, Salman Ağa ve Erzincan'dan gelen beyler Ali Sheir Bey ile Ali Ağa, Khorat'ta Ruslara karşı el ele vermeye-güçlerini birleştirmeye karar verdiler. Türk Hükümeti, Beylere ödeme yapmak için bir miktar belirledi, Dersim Kürtlerine büyük ölçekte yardım yapılması için yardımlar organize edildi. Keller Komi (Mardzhan?) (Marjan) Dağları ve Tilor Köylerinin her birine 50 yük mühimmat gönderildi. Beylere çeşitli görevler verildi, her grup için bir eğitmen görevlendirildi ve Pilor'a 36. bölüğün bir kaymakamı ve 150 asker gönderildi.

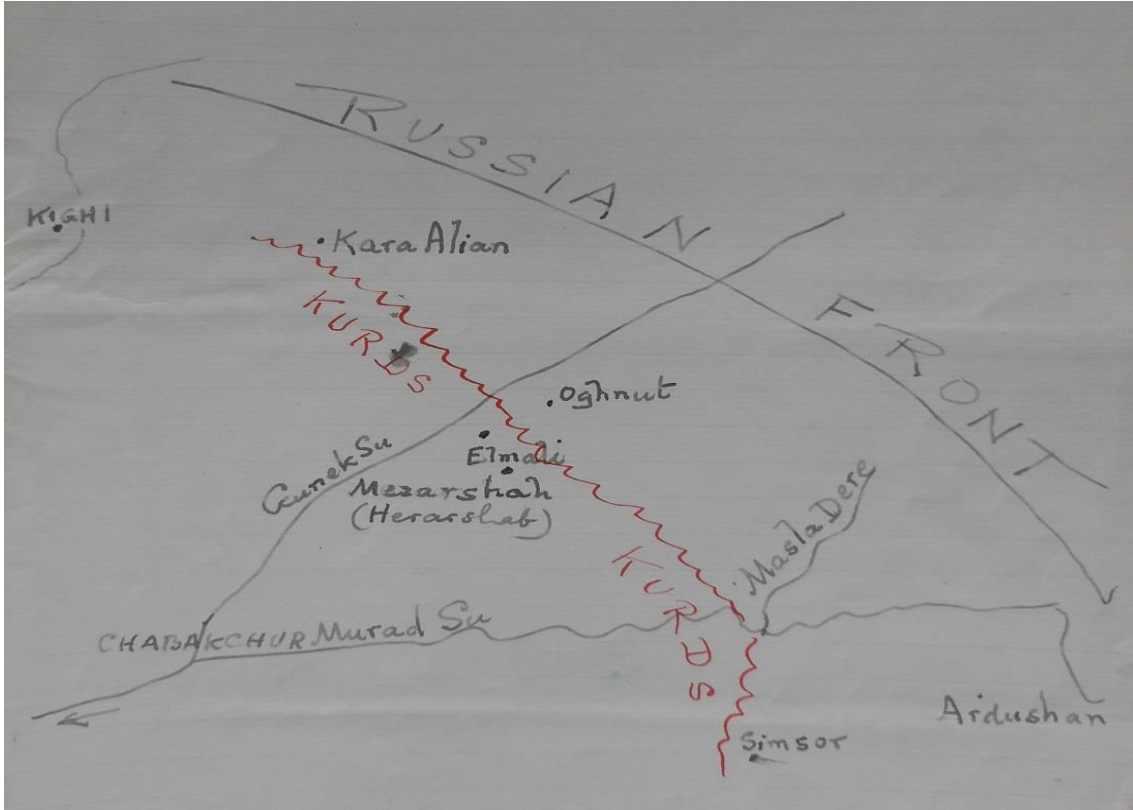
Kürtlerin Saldırıları, Dara Key (Dara Yen ?) tarafından başladı, Said Rıza ve Ali Ağa başkanlığında 500 Kürt Birastie (?) ve HimarieMuzur'a ilerlemek üzere bu alanda (Dara Key) toplandı.

Idare, Salman Ağalar, Tiramdaghdagha'danAchak-Ghora (?) yönüne doğru saldırmaya hazırlanıyorlardır.

Bakou Ağa tarafından komuta edilen Kürtler, Ali Demzia (?)'ya saldırmak için organize olmuşlardır. Kürt Beyler, Türk yetkililer tarafından sürekli kontrol edilmektedirler (denetlenmektedir), Kürt saldırıları, Kermal Bölgesi'nden 36. Bölük tarafından desteklenecektir.

I- Ali Rıza Bey'in Grupları-Güruhları

Aşağıdaki taslak bulundukları yerleri göstermesi açısından yardımcı olabilir.

(Kırmızı ile gösterilen kısım Ali Rıza Bey'in gruplarının bulunduğu alanlardır)

(Çapakçur-Murad Nehri-Göynük Suyu-Arduşin-Simsor Köyü-)

II-Bitlis Bölgesi

Musa Bey yaptığı kötülüklerle ünlü bir Kürt lideridir. Blue Book'larda bu konuda örnekler mevcuttur. Konsoloslar, Yemen'e sürgün edilmesi için Türkleri harekete geçirmişlerdir. 1908 II. Meşrutiyetin ilanıyla Ali Ağa özür diledi ve geri döndü.

Ali Ağa, Bitlis'in Kuzey Batısında, Muş Ovası'na bitişik KHUÏT bölgesinde yaşamaktadır. Burayı Muş Ovasına ve doğuya ilerlemek-akın etmek için güvenli bir sığınak olarak görmüştür. Ali Ağa hala eski mevkiinde olduğu görülmektedir.

III-Drei(İdris)Bey'in Hududu

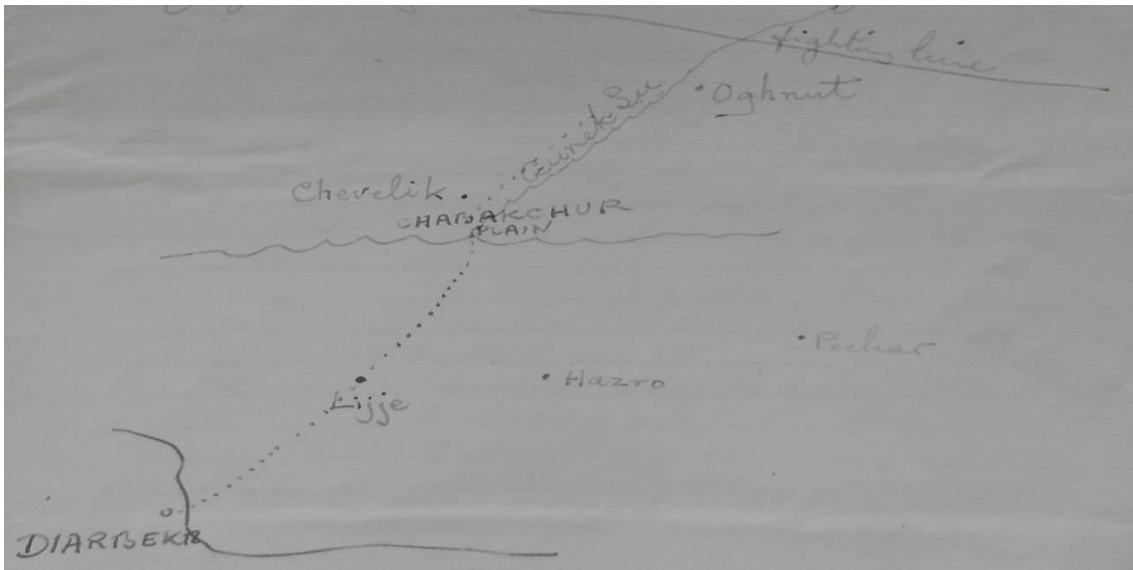
Drei ismi ne Kürt ne de Arap isimlerine benzemektedir. İsimde eksiklik olabilir ya da İdris olabilir. Şüphesiz Arap ve Kürtlerden oluşan karma bir yerde iki ırkın birbirleriyle geçinmesi oldukça zor olurdu.

Birlikte çalışmayacak iki ırk olan Arap ve Kürtlerin karma bir bölük olursa önemli bir askeri değeri olurdu. İdris Beyin parası tükenene kadar ne kadar kişinin bölüğe katılacağı konusu şüphelidir.

Raporun bu bölüğe dair kısmından şüphe duymalıyım.

III- Organizasyon-Kuruluş-Örgütlenme

Lice oldukça sulak alanların ve bahçelerin olduğu küçük bir kazadır. Lice, Diyarbakır'ın kuzeydoğusunda yaklaşık 2 mil uzaklığındadır. Lice, Diyarbakır'dan Çapakçur aracılığıyla Gunek Su (Göynük) vadisine giderken ana yol güzergâhı ve Oghnut'un Kuzeyindeki muhabere hattı üzerindedir.

Lice’de nüfuzlu pek çok Kürt vardır. Hazro’daki Seyfeddin Paşa, bunlardan bir biridir.

Çapakçur, Murad ile Gunek Su (Göynük Su)’yunun birleşme yerindeki tepelerin arasında yer alan küçük bir ovadır. Ovanın en önemli yeri Rus haritalarında Cholik olarak geçen CHEVELİK’tir. Burası Harput’dan gelirken yol üzerinde kalmaktadır. Chevelik, Göynük’teki operasyonlarda birliklerin ikmal merkezi olarak kullanılmaktadır. Ova ve yakınındaki tepelerde birçok küçük Kürt aşireti vardır, bu aşiretlerin İbrahim Bey’in alayını oluşturduğu görülmektedir. İbrahim Bey, ovanın küçük bir köyü olan TAKORAN’da ikamet etmektedir ve bölgede etkili bir eşkiya olarak ün salmıştır. Şimdi ise İbrahim Bey, bir askere dönüşmüş yerel tabur için mükemmel bir komutan olmuştur. İbrahim Bey kelimenin tam anlamıyla “herkesi-cümle alemi bilir”.

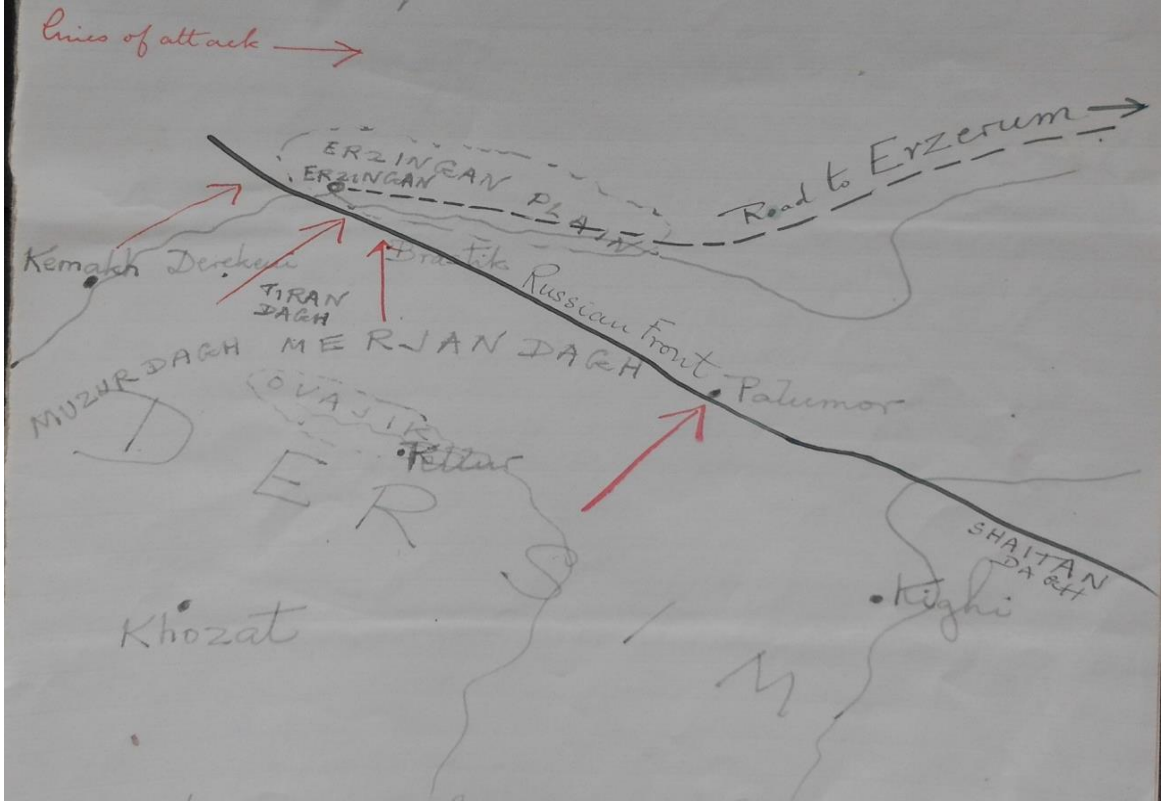
Ülkede tayın-asker azığı büyük ihtimalle oldukça azdır, bu onları bir arada tutmak için oldukça iyi bir yoldur.

Baba Bey’in adamları ve Halid Bey’in alaylarının HNISS (Hınıs) bölgesinden gelen kaçaklar olduğu bilinmektedir. Bizim haritalarımızda KHINIS ve de KHNUS (Ermenice İsmi) olarak geçmekte, Rus haritalarında KHANUS, KHANAS olarak geçmektedir. Hınıs Kazası, Erzurum’un güney doğusunda Van Gölünün kuzeybatı köşesi arasında yer alan küçük bir kazadır. Hınıs, önemli bir stratejik noktaya sahip, bölgenin önemli yol güzergâhı üzerinde yer almaktadır.

“Hamidiyeler” olarak ifade edilenler aslında Kürt Aşiret Liderlerinden oluşan Sultan Abdülhamid zamanında yükselen Kürt Askeri Süvarileridir. Birkaç eğitmenin Hamidiyelere düzenli talim verdiği bazı eğitim merkezleri vardır, Hınıs da bunlardan biridir. Hamidiye askerleri nadiren eğitim almışlardır ve plan neredeyse hiçbir işe yaramamıştır. Hamidiye Askerleri tam olarak şekillenmemişlerse de sıradan kanunların dışında tutulmuşlar, sadece askeri mahkemeler tarafından yargılanmışlardır. Kürtler, Hamidiye askerliğini “vurgun-yağma” olarak gördüler ve bundan memnun kaldılar. Şimdiki Sultanın zamanında (Sultan Mehmed Reşat) da Hamidiye Askerleri, devam etmektedirler ancak hala kaliteli bir eğitim almamışlardır. Kısa süre önce Hınıs, Ruslar tarafından işgal edildi, şüphesiz ki adamlara bölgeden ayrılmalari emredildi. Hamidiye Askerleri şu anda piyade olarak hareket ediyorlar. Birde memurlukları büyük ihtimalle “Hamidiye” olarak geçmektedir, bunlar aşiret liderleridir (ağalar, oğulları, ağaların akrabaları), önceki Süvari Hakları ile yetkilendirilmişlerdir.

Dersim Bölgesindeki Operasyonlar

Dersim bölgesi, Doğuda Kiğı’dan Erzincan Ovası’nın güneyine Batıda Kemah’a uzanmaktadır. Dersim’in dağlık kısımlarında birçok Kürt Aşireti ikamet etmektedir. Munzur diğer adıyla Mercan Dağı, Erzincan Ovasının hemen güneyinde yer alır yaklaşık 7000 feet yüksekliğindedir. (Munzur Sıradağlarının yüksekliği 3000 metreyi geçmektedir)

Ovacık, Munzur Dağı'nın güneyinde yükselen bir ovadır ve Pellur'un merkezidir. Barış zamanında Türkler, aşiretleri kontrol etmek için Pellur'da kışlalar inşa etmişlerdir. 1912'de Türkler, ellerinden kurtulan aşiretlere cezai sefer düzenlemiş ve pek çok köyü yıkmış, genel olarak aşiretleri boyun eğdirmişlerdir. Hükümet şu anda büyük ihtimalle yaşanan olaylardan etkilenen Dersim Kürtlerine büyük ölçekte yardım organize etmiştir. Yapılan yardımlar büyük ihtimalle yıkılan yerlerin iyileştirilmesine yöneliktir. Yıkım çalışmalarının kabaca yapıldığı kaza ve köy sakinleri Kürtlerdense Türkler için savaşmaya daha az isteklidirler. Bu durum aynı zamanda Kürtlerin Ruslara karşı düşmanlıklarını ortaya çıkaracaktır. Bu, Kürtlerin, Türklere yardım etmeleri için işe yarayabilir.

Bence Tilor=Pilor=Pellur, Mercan Dağı ile Ovacık Ovasının yalnızca kuzeyinde uzanan Keller Komi Türkler'in bu kışlaya askeri mühimmat ile müfreze gönderdiği askeri bir merkezdir.

Operasyon planında, dağlarda çeşitli önemli Kürt reisleri toplanacak gibi görünüyor ve şehrin güneyindeki Erzincan Ovasındaki Rus hatlarına saldırmaktadırlar. Aşağıda verilen liderlerin listesi, savaştan önceki kayıtlarımızda takip edilebilir:

Monzur (Munzur/Manzur) Ağa büyük ihtimalle Kürt aşireti olan 13 köye yayılan Maksudların lideridir. Monzur Ağa, etkili bir kişi olarak görünmekte, hükümet tarafından desteklenmektedir (Bu durum 1912'de cezai sefer düzenlenmeden önce idi).

Zeynel Ağa (Leinal-Zainal) 6 köye yayılan Beytlerin reisidir. Bu aşiret hükümetin merkezi olarak bilinmektedir.

Mahmud Ağa, 15 köye yayılan Topuz Aşiretindendir. Bölgede etkili bir isim olduğu bilinmektedir.

İDARE ismi ile ilgili bir bilgi bulunamadı. Bu isim sıradan bir isim değildir, isimde büyük ihtimalle eksiklik vardır.

Yukarıda ismi verilen aşiretler Ovacık Ovasının civarında gruplandırılmışlardır.

Genco Zade, Hozat Kazası'nda 16 köye yayılan Karabuz Aşiretinin reisidir.

Salman Ağa, Hozat Kazası'nda 12 köye yayılan Ferhatların reisidir. Aşiret üyeleriyle beraber Rus bölgesini terk etmişlerdir. Gunek Su (Göynük) Vadisi ya da Lice civarında mülteciler kendi bölgelerinin dışında çalışmaktadırlar. Onlar kendi alanları-bölgelerini savunuyorlarmış gibi değiller.

Açık bir şekilde görülmektedir ki epeyce Kürt kaçak bulunmaktadır ve bu Kürtlerin genel olarak Türklerin düzenli taburlarında Türkler için savaşmaya isteksiz olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda Kürtler, bilhassa Ruslardan nefret etmektedirler, Ruslara karşı kendi topraklarını savunmak için iyi savaşmaları beklenebilir. Türkler şimdi, bazı eğitimcilerle birlikte etkili Kürtlerin liderliği altında eski Hamidiye Alayları çizgisinde askeri taburlarda hizmet etmeleri amacıyla Kürtleri memnun etmek için çaba sarf etmektedir. Ancak Kürtler arasında Türkler için savaşmak gerçek bir istek değildir, bu tür birlikler güvenilir olamaz ve benim görüşüme göre eğer Ruslar ciddi bir avantaj elde etmeyi seçerlerse daha önceden olduğu gibi bölgedeki topraklar ellerine geçecektir.

LieutenantColonel (Yarbay) T.R. HAMUSELL

Ağustos 23, 1917.